

Regionální politické elity – zrod, charakter a důsledky*

DAN RYŠAVÝ**

Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc

Regional Political Elites – Their Origin, Characteristics and Impact

Abstract: The article focuses on representatives of the regional (and most recently established) level of government in the Czech Republic. It describes the context behind the emergence of regional governments and how they differ from the local and national political levels. It notes the close personnel connection between local and regional political elites. Experience gained in local politics helps elites to succeed at the regional level. The presence of local politicians in regional government varies with the level of residential fragmentation and the degree of urbanisation in the given region. Unlike local politics, which is consistently comprised of a significant proportion of independents, regional representatives are almost exclusively members of political parties and movements. This situation on the one hand serves to increase the politicisation of local politics and on the other leads to greater competition within political parties, whose programmes and national leadership regional politicians wish to influence.

Keywords: political elites, regional government, local politics, political parties, Czech Republic.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2007, Vol. 43, No. 5: 993–1016

Úvod

Když se obnovovala samospráva na lokální úrovni, očekávali badatelé, že nové instituce a s nimi spojené vzorce chování se budou utvářet pod výrazným vlivem první generace vůdců nastupujících po zásadní změně režimu [Baldersheim, Illner 1996]. Pozdější obnovení samosprávy na regionální úrovni vedlo spíše k dílčím popisům než k širším teoretickým úvahám. V českém případě se krajskému zřízení v historické perspektivě a postupné obnově institucí regionální samosprávy po roce 1989 věnovali čeští právníci [Šimíček 2001; Kadečka 2003; Cogan 2004; Schelle 2005], politologové [Šulák 2001a; Balík 2005] i sociologové [Illner 1997,

* Tento příspěvek vznikl v rámci projektu *Proměny lokálních politických elit na vesnici a malém městě*, reg. č. 403/03/D241, podporovaného Grantovou agenturou ČR v sekci POST-DOC grantů.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Dan Ryšavý, Ph.D., katedra sociologie a andragogiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Wurmova 7, 771 47 Olomouc, e-mail: rysavyd@ffnw.upol.cz.

2002, 2003; Vajdová 2001b].¹ Sledovali přitom vývoj v legislativní oblasti a měnící se domácí i zahraniční politickou konstelaci, časová zdržení i akceleraci. Historicky první krajské volby v České republice byly popsány v Parlamentním zpravodaji a několika sbornících, ať už povšechných [Mrklas 2001] nebo se zaměřením na konkrétní kraj [Šaradín, Šulák 2001; Vajdová 2001a]. Pracovníci Sociologického ústavu AV ČR na základě údajů zveřejněných na volebním serveru Ministerstva vnitra (www.volby.cz) vytvořili datový soubor všech kandidátů v krajských volbách 2000 [viz Vajdová 2001c]. Především o tento elektronický zdroj se také opírají studie ve sbornících sestavených Balíkem a Kylouškem [Balík, Kyloušek 2005] a Šaradínem [Šaradín 2006] po druhých krajských volbách. Ještě před jejich konáním byli čelní představitelé krajů zahrnuti do výzkumu regionálních elit [Kostelecký, Vobecká 2005; Kostelecký, Čermák, Vobecká 2006].

O poznání méně pozornosti bylo věnováno symbolickému významu těchto změn. Kraje *in statu nascendi* nebyly nijak samozřejmou záležitostí. Vždyť i v rámci zemí s dlouhou historií decentralizace píše přední znalec v tomto oboru Michael Keating o regionech jako o sociálních konstrukcích v daném prostoru se všemi jeho dimenzemi. Na jedné straně je plně artikulovaný region funkčním a politickým systémem, místem rozhodování. Zahrnuje vládní instituce a také vytvoření územní občanské společnosti. Na druhé straně se regiony mohou konstituovat jako aktéři v rámci státu, Evropské unie a v mezinárodních systémech, jako aktéři s jistou mírou autonomie určenou nejen jejich vztahem ke státu. Regionální moc lze chápat také jako kapacitu k zahájení územně založeného rozvojového projektu [Keating 2003: 267].

Tato stať se nejprve soustředí na kontext vzniku krajských samospráv, který charakterizovala rostoucí propast mezi situací v lokální a celonárodní politice. Dále se věnuje individuálním aktérům vstupujícím do nově se utvářející regionální politiky. Teoretickým východiskem hypotéz je model sociálního jednání Jamese S. Colemanů [Coleman 1990] spojující proměny na makroúrovni se změnami chování a jednání jednotlivců, které ve svém výsledku znovu ovlivňují systémovou úroveň. Z hypotéz jsou odvozeny konkrétní propozice ověřované na datových souborech kandidátů a zastupitelů v krajských volbách 2000 a 2004 a vyvozeny závěry pro další vývoj politického systému České republiky. Regionální politickou elitou jsou zde míněni členové krajských zastupitelstev (srovnej s vymezením politických elit v úvodu sborníku Kosteleckého a Vobecké [Kostelecký, Vobecká 2005]), jejichž charakteristiky jsou porovnávány se soubory kandidátů vstupujících do krajských voleb. Zajímají nás zdroje, o které se mohou opřít, a faktory posilující šanci na úspěch ve volbách. Zkoumání regionálních politických elit není důležité jen z hlediska nově se formující úrovně vládnutí, ale napomáhá odkrýt možná ohniska budoucích proměn celého politického systému.

¹ Zahraniční zkušenosti s procesy dekoncentrace, decentralizace a devoluce včetně terminologické diskuse těchto pojmů přiblížil kolektiv autorů kolem Vlastimila Fialy a Blanky Řichové v objemném sborníku s názvem *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace* [Fiala, Řichová 2002].

Časoprostorové dimenze vzniku krajských samospráv

Samospráva nejen na regionální úrovni skončila v Československu přestavbou systému národních výborů po únoru 1948. Nově vytvořené kraje se staly orgány státní moci či v tehdejší mluvě orgány diktatury proletariátu [Vajdová 2001d]. Po roce 1989 byla obnovena samospráva na lokální úrovni a okresní národní výbory nahradily okresní úřady, tedy orgány státní správy. Naopak krajské národní výbory byly zrušeny na konci roku 1990 bez náhrady. Politické a symbolické důvody přitom vážily více než ohled na výkon části administrativní agendy, pro niž by regionální úroveň byla nejracionálnější [Illner 1997]. Zatímco se na obecní úrovni etablovala nová lokální elita, reforma na vyšší úrovni se oddalovala. Od přijetí několika článků na konci Ústavy (1/1993 Sb.), které zmiňují existenci druhé úrovně samosprávy, ke schválení ústavního zákona č. 347/1997, o vytvoření vyšších územních samosprávních celků, uběhlo pět let, další tři do jejich naplnění prvními krajskými volbami. Šulák [2001a] a Vajdová [2001b] podrobně vykreslují obtížné vyjednávání na půdě obou komor parlamentu, Illner [2002, 2003] shrnuje důvody zpoždění. Vyčerpal se porevoluční entuziasmus, prosazení regionální samosprávy až na výjimky chyběla podpora relevantních politických sil,² zájem o věc postupně ztrácela veřejnost, která se navíc obávala nákladnosti reformy.³

Z odstupem času vynikají v souvislosti s ustavením regionální samosprávy dva paradoxy. Podle výzkumu „Starostové obcí a měst v sedmém roce samosprávy“, který v roce 1997 provedl Sociologický ústav AV ČR, považovala půl roku před přijetím zákona o vyšších územních samosprávních celcích jejich neexistenci za důležitý problém jen třetina oslovených starostů [Vajdová 2001b: 16].⁴ Po druhých krajských volbách je však zřejmé, že lokální politici se stali stabilní součástí nových regionálních elit a významným rezervoárem pro jejich obměnu [viz Kyloušek, Balík 2005]. Druhé překvapení se týká evropského kontextu reformy veřejné správy. Podle odborných studií to byly různé orgány Evropské unie, které v předvstupním období měly pozitivní vliv na dokončení odkládaných reformních kroků [viz např. Illner 2003]. Jak občané, tak představitelé regionálních elit dotázaní těsně před druhými krajskými volbami však tento „vnější tlak“ a domácí snahu mu vyhovět nepovažovali za podstatný důvod zřízení nových krajů [Illner 2005]. Připojíme-li k tomu zjištění, že podle většiny představitelů politických a administrativních elit krajů se krajské zřízení po prvních čtyřech

² Úspěch moravistického hnutí v prvních parlamentních volbách nejprve diskusí radikalizoval, vzbuzoval však také obavy a opatrnost jiných, aby posléze zeslábl. V první Klausově vládě reformu prosazovala relativně slabá ODA, představitelé nejsilnější ODS byly skeptičtější, pokud se přímo nebáli možné ztráty svého vlivu.

³ Dle výzkumu konsorcia SC&C a STEM konaného na přelomu září a října 2000 necelé dvě třetiny dotázaných akceptovaly zřízení krajů, bez mála polovina jich však souhlasila s tvrzením, že kraje jsou zbytečným vyhazováním peněz [srv. Spousta 2001].

⁴ Častěji šlo o starosty a starostky, kteří nepovažují členství ve straně a kontakty na vyšších místech za důležité vlastnosti obecního zastupitele a vnímají i pozitivní stránky možného slučování obce.

letech osvědčilo, dostáváme obraz posunu od převažující skepse a nerozhodnosti jak na úrovni lokální, tak celonárodní politiky k rostoucímu sebevědomí nově se etablovujících regionálních elit. V jakém politickém kontextu vrstva lídrů samosprávných krajů vznikala?

Vymezíme-li počáteční fázi vývoje krajských samospráv obdobím od přijetí ústavního zákona č. 347/1997 Sb., o vyšších územních samosprávních celcích, do prvních voleb do zastupitelstev krajů v listopadu 2000, pak je lze nazvat dobou odlišného vývoje lokální a celonárodní politiky. Na centrální úrovni vyústila krize vlády Václava Klause na konci roku 1997 v její pád a po krátkém období vlády premiéra Tošovského se v červnu 1998 konaly předčasné parlamentní volby. Po předvolebním osočování uzavřela Občanská demokratická strana a Česká strana sociálně demokratická tzv. smlouvu o stabilním politickém prostředí, která umožnila vznik menšinové vlády Miloše Zemana. To vše provázely ekonomická stagnace, rostoucí nedůvěra občanů v pokračující transformaci a střety dvou velkých stran s občanskými iniciativami opírajícími se o přízeň prezidenta Havla a nově vzniklé Čtyřkoalice sdružující menší středopravé strany. Shrnutο, národní úroveň politiky procházela obdobím konfliktů, krizí, zvratů a ztráty důvěry občanů ve směřování společnosti.

Lokální politika, jejíž novou éru odstartovalo na začátku devadesátých let zrušení národních výborů a ustavení obecního zřízení, prošla hned na počátku velkou personální výměnou elit [Offerdal et al. 1996]. V druhé polovině devadesátých let naproti tomu procházela obdobím stabilizace a dlouhodobým procesem učení [Illner 2001; Vajdová 2001b]. Obce se sice stále zadlužovaly [viz např. Lacina, Vajdová 2000; Ježek, Marková, Váňa 2004], ale nikdo nebyl takovým vývojem překvapen při obecně nedobré ekonomické situaci. Přijímané úvěry mohly být v očích voličů snadno ospravedlněny, neboť šlo především o investice do zanedbané infrastruktury. Důvěru v místní úřady tak při výzkumech veřejného mínění udávalo stabilně mezi 50 až 60 % občanů, kdežto Poslanecká sněmovna jen ojediněle získala přízeň více než třetiny dotazovaných [Hartl, Huk 1998: 41].

Velká část představitelů zejména menších obcí si v době přijetí zákona o vyšších územních samosprávních celcích dokázala představit místní samosprávu zcela bez politických stran. V již zmíněném šetření starostů měst a obcí klesal procentuální podíl odpovědí vyjadřujících souhlas s výrokem „Demokratická samospráva by v tomto městě (obci) pracovala stejně dobře i bez politických stran“ s rostoucí velikostí obce [Vajdová 1997]. V průběhu let nedocházelo k znatelnému posílení politizace místní politiky, kterou očekávali výzkumníci studující počátky obnovené obecní samosprávy [Ryšavý 2006]. Spíše se zdálo, že se zvláště v menších obcích natrvalo usadila a přinášela užitek tzv. nepolitická politika vytlačená z celonárodní politické úrovně [Smith 2003: 43] zdůrazňující konsenzus oproti soutěživosti.⁵

⁵ Významným faktorem zůstává fragmentovaná sídelní struktura s velkým podílem malých obcí. Také z tohoto důvodu jedna z níže uvedených hypotéz zahrnuje její potenciální vliv na podobu regionálních elit.

Rostoucí propast mezi lokální a celonárodní politikou nebylo snadné v době prvních voleb do krajských zastupitelstev přemostit. Vlekly spor mezi stranickým a „nepolitickým“ pojetím demokracie se promítl také do volebního zákona, jehož vládní předloha mj. navrhovala neslučitelnost výkonu člena krajského zastupitelstva s funkcí starosty [Šulák 2001b]. Volební soutěž byla omezena na politické strany a hnutí, občané mohou vybírat jen jedinou kandidátku. Zatímco legislativní rámec zřízení krajů a voleb do krajských zastupitelstev byl v rukou parlamentních politiků, personální složení rodících se krajských politických elit mohli podstatným způsobem ovlivnit politici lokální. Část z nich těsně před prvními volbami zaregistrovalo Sdružení nezávislých kandidátů jako politické hnutí a v řádu týdnů sestavilo kandidátní listiny ve třech krajích.⁶ Mnozí další kandidovali za parlamentní strany.

Teoretická východiska a výzkumné hypotézy

Výzkumné hypotézy této studie se opírají o sociální teorii Jamese Colemana, která vysvětluje chování sociálního systému prostřednictvím tří komponent: dopadů vlastností systému na orientace aktérů, jednání aktérů uvnitř systému a kombinaci či interakci těchto jednání ovlivňujících systém [Coleman 1990: 27]. Colemanova rozvinutá teorie racionální volby vychází na nejnižší úrovni z existence aktérů a věcí – zdrojů či aktivit (*things, resources, events*), o něž mají aktéři zájem a/nebo je kontrolují [op. cit.: 28]. V této studii věnujeme pozornost politickému systému. Ony věci zde představují pozice v nově se utvářející krajské samosprávě a s nimi spojené zdroje. Jedna skupina aktérů (zákonodárci) měla a má pod kontrolou stanovení zdrojů (kompetencí a zdrojů v užším slova smyslu) a rámcový způsob obsazování pozic (volební systém). Tato studie ovšem věnuje hlavní pozornost aktérům, kteří mají zájem ustavené pozice obsadit a získat právo kontroly nad zmíněnými zdroji. Kandidáti do krajských voleb se pohybují v politickém systému, jehož charakter ovlivňuje jejich chování. Při snaze uspět při sestavování kandidátek a po té ve volbách využívají zdrojů, které kontrolují či dokážou mobilizovat. K nejvýznamnějším zdrojům patří členství a pozice v politických stranách a hnutích, zvláště pokud jde o zavedené parlamentní subjekty. Dále jsou to osobní zkušenosti s participací na lokální či parlamentní politice či s prací ve státní správě, neboť na těchto rovinách se praktická politika do vzniku regionální úrovně odehrávala. Zároveň lze očekávat, že kombinace jednání aktérů krajské samosprávy nezůstane bez vlivu na další podobu politického systému.

Colemanova teorie počítá s kolektivními aktéry, nicméně principiálně vychází od jednotlivců. Na individuální úrovni také spočívá těžiště tohoto textu.

⁶ Viz internetový zdroj „Historie SNK sdružení nezávislých“ podepsaný jménem Jarka (http://www.snk.cz/forum_seznam.asp?a=1&ident=91; cit. 4. 8. 2006). Také podle jednoho z krajských zastupitelů za SNK, který obhájil v roce 2004 svou pozici, o tomto postupu rozhodly právě krajské volby 2000, v nichž zákonodárce dal vzniknout hnutí SNK tím, že nedovolil kandidovat nezávislým kandidátům a jejich sdružením.

Líší se tím od většiny analýz, které se zaměřují buď na samotný akt voleb, nebo jsou případovými studiemi (jedné strany, jedné země, jednoho regionu). Nejde však o alternativu k analýzám volebních výsledků či studiím mechanismů, kterými probíhá výběr kandidátů. Průřezový pohled napříč stranami a kraji může poodhalit impulzy, které zrod nové úrovně politické elity vysílá do politického systému a které stěží mohou zůstat bez odezvy. Více nelze očekávat přinejmenším do doby, než se objeví vhodné nástroje pro víceúrovňový výzkum stran a stranických systémů. Kris Deschouwer [2003] poukázal na to, že jazyk většiny analýz chování politických stran zůstává ve své podstatě jednoúrovňový. Konceptuální rámec srovnávací analýzy politických stran ve víceúrovňových systémech, který autor nabídl, však ještě čeká na své uplatnění.⁷

Samotné jednání aktérů (kandidátů) zůstává v tomto výzkumu jakoby v „černé skříňce“, neboť sledované proměnné se většinou omezují na charakteristiky, které je možné dohledat v kandidátních listinách a výsledcích voleb. Snadno si však lze představit, že bez zájmu a cíleného jednání by se určitý kandidát nestal starostou obce či ředitelem nemocnice, ani nedostal na špičku kandidátky politické strany.

Na souborech údajů o kandidátech a zvolených zastupitelích jednotlivých krajů budou testovány následující hypotézy.

1) Hypotéza zkušenosti a sociálního kapitálu

Výzkumy rekrutace nových elit po roce 1989 na národní úrovni vycházely z teorií reprodukce či cirkulace elit [Szelenyi, Treiman 1991; Tuček 1996; Hanley et al. 1998 aj.]. Na lokální úrovni se obvykle pracovalo s koncepty kontinuity či diskontinuity místních elit [Illner 1992]. Podle výzkumníků obnovující se lokální samosprávy uspěli v prvních obecních volbách především kandidáti, kteří nebyli spojeni s minulým režimem a zároveň byli mezi lidmi známí [Offerdal et. al 1996]. Do určité míry něco podobného platilo i na parlamentní úrovni, když do tehdejšího Federálního shromáždění a České národní rady usedla řada herců, známějších disidentů, duchovních, lékařů atp., obecně osoby s určitým kreditem a popularitou, za to však bez větších zkušeností se správou věcí veřejných. Výrazná personální obměna se mohla dít na bázi „efektu náhlé strukturní změny systému“ spojené s nárůstem významu kulturního kapitálu [Szelenyi, Treiman 1991]. Naopak nálepka „stará struktura“ představovala při volbách, jejichž hlavním cílem bylo potvrzení změny režimu, významnou překážku úspěchu.

Deset let konsolidace politického systému, zkouška několika volebních cyklů a postupné etablování politických a správních elit situaci změnilo.⁸ Ne snad

⁷ K recepci Deschouwerova přístupu v české politologii viz Strmiska [2005].

⁸ K teritoriální konsolidaci stranického systému viz text „Prostorová analýza českého stranického systému. Institucionalizace a prostorové režimy“ v tomto monotematickém čísle [Kouba 2007].

v tom, že by se kulturní kapitál stal nadbytečným. Přinejmenším vyšší úroveň vzdělání se stala typickým znakem krajských zastupitelů. Také veřejnosti známá tvář mohla být při skládání kandidátek důležitým aktivem. Poměrný volební systém s kandidátními listinami však otevřel velký prostor pro soupeření a vyjednávání stranických lídrů, lokálních skupin i jednotlivců, neboť v něm nejde jen o úspěch strany jako celku, ale také o získání volitelných pozic na vlastní kandidátce [srv. Nay 2001]. Ač studium procesu rekrutace kandidátů jde nad rámec této studie, lze očekávat, že v něm významnou roli sehrává sociální kapitál, zkušenost a umění pohybovat se v politických strukturách. V Colemanově pojetí koncept sociálního kapitálu oceňuje hodnotu těch aspektů sociální struktury, které mohou aktéři využít k realizaci svých zájmů [Coleman 1990: 305]. Může se tak dít různými cestami, např. prostřednictvím závazků vytvořených v minulosti, využitím autority, již aktér v určité síti vztahů požívá atp.⁹

Testované propozice:

1) Krajské volby necharakterizovala účast a úspěch „nováčků“, ale spíše uplatnění kandidátů s předchozími zkušenostmi z různých politických úrovní.

2) Předchozí zkušenost a čas strávený v těchto strukturách se odrazil ve věku kandidátů. V krajských zastupitelstvech zasedli ve srovnání s lokální či parlamentní úrovní relativně starší zastupitelé.

2) Hypotéza minimálního rizika v situaci nejistoty

V době konání prvních voleb podstatně zesláblo nadšení veřejnosti i politiků pro vytvoření regionální úrovně samosprávy a rostly naopak obavy z nákladnosti tohoto kroku. Zpočátku se krajům nedostávalo mnoho peněz a ani další vývoj financování a legislativní rámec fungování nově zřízených orgánů nebyl zřetelný. Jinými slovy, před prvními krajskými volbami panovala velká míra nejistoty. Podle teoretiků racionální volby je v takové situaci nejlepší strategií minimalizace rizika vedoucího k velkým ztrátám [srv. Rawls 1995: 100].

Lze předpokládat, že nejmenší riziko citelných ztrát hrozilo těm veřejně činným osobám, jejichž aktuální pozice byla do budoucna nejistá. V roce 2000 se to týkalo především představitelů okresních úřadů, s jejichž zrušením se počítalo v rámci reformy veřejné správy. Do vedení okresních úřadů se tito lidé často dostávali s podporou svých mateřských stran. Mohli proto snáze najít podporu uvnitř svých stran i při změně působišť. Kraje navíc přebíraly řadu funkcí právě

⁹ Podle Coleman [Coleman 1990] může sociální kapitál nabývat řadu forem (závazků a očekávání, potenciálu informací, norem s efektivními sankcemi, vztahů autority aj.), spojuje proto různé procesy a nerozlišuje různé typy sociálních vztahů, jejichž odlišnost je podstatná v jiných souvislostech. Róna-Tas [1998] označil Colemanovo pojetí sociálního kapitálu rozlišující mezi fyzickým kapitálem (spočívající v objektech), lidským kapitálem (v jednotlivcích) a sociálním kapitálem (ve vztazích) jako substantivní přístup. Konceptualizace Pierra Bourdieua pak představuje institucionální přístup, který třídí kapitály podle typu institucí, jež vedou k jejich akumulaci (ekonomický, kulturní, politický).

z okresních úřadů, takže bývalí vysocí úředníci mohli odkazovat na svou kompetenci.

Naopak pro kariéru starosty či primátora většího města představoval nejistý osud krajů určité riziko. Snaha legislativců prosadit zákaz souběhu funkcí starosty a člena krajského zastupitelstva signalizovala, že podpora z centra politické strany nemusí být automatická. Navíc byl stěžejí představitelný souběh funkce představitele většího města a vrcholného krajského politika. Za racionální pak lze považovat volbu větší jistoty, tzn. udržení významné pozice ve známém prostředí velkých měst, která navíc v době ustavení krajských orgánů nezřídka operovala rozpočtem několikanásobně převyšujícím první finanční zdroje krajů.¹⁰

Do druhých voleb vstupovala regionální úroveň samosprávy s výrazně vyššími zdroji jak finančními, tak mocenskými. Obdoba hrozby konce kariéry na okresních úřadech se neopakovala, proto lze očekávat posuny mezi volbami v letech 2000 a 2004.

Testované propozice:

3) K neúspěšnějším kandidátům v roce 2000 patřili ti, jejichž dosavadní postavení mělo nejistou budoucnost.

4) Primátoři statutárních měst, resp. představitelé největších obcí nefigurovali v prvních krajských volbách na čelných místech kandidátek ve větší míře než starostové menších obcí.

3) Hypotéza urbanizace a sídelní fragmentace

Předchozí propozice se soustředí zejména na kandidáty činné v samosprávě či státní správě. Jednotlivé kraje se od sebe liší počtem potenciálních kandidátů tohoto typu v závislosti na míře urbanizace, resp. v míře fragmentace sídel. Lze očekávat, že tento limit se projeví i v zastoupení těchto kandidátů na kandidátkách a potažmo mezi zvolenými zastupiteli.

Testované propozice:

5) Regionální rozdíly v počtech kandidátů se zkušeností z veřejné správy korelují s mírou urbanizace či sídelní fragmentace.

6) S mírou urbanizace či sídelní fragmentace dále korelují regionální odlišnosti v zastoupení krajských zastupitelů s předchozí politickou zkušeností.

¹⁰ Určitou analogii představuje zkušenost z Francie, která má dlouhou historii tzv. kumulace mandátů, při níž jeden politik obsazuje hned několik významných pozic na lokální, departmentální, regionální či národní úrovni. Po té, co byla kumulace mandátů v 90. letech minulého století omezena, dali politici většinou přednost pozici starostů či senátorů před funkcemi v regionech, které mají menší váhu [srv. Nay 2001: 161; Pecka 2002: 159].

4) Hypotéza politizace krajských elit a jejího vlivu na lokální politiku

Zahraniční experti varují před možnými důsledky neúspěchu národních politických stran na regionální úrovni. „Vývoj funkčního stranického systému – z dlouhodobého pohledu pravděpodobně nutný pro efektivní demokratické vládnutí – zahrnuje propojení národní a sub-národní politiky. Nezávislí mohou i v rozvinutých moderních státech hrát a hrát významnou roli v lokální politice, ale jestliže strany, které spolu soupeří v národních volbách, ... hrají jen malou nebo žádnou roli v oblastní politice, bude těžké zvládnout konflikty zájmů mezi centrem a regiony.“ [Gibson, Hanson 1996: 309] Teorie národních voleb druhého řádu Reifa a Schmitta [Reif, Schmitt 1980] pak u voleb konaných během parlamentního volebního období předpokládá spíše nižší podporu vládních stran, zisky opozice a možný úspěch menších, regionálních či nových stran.

V českém případě budoucí podobu krajských elit do značné míry určili zákonodárci tím, že omezili možnost účasti ve volbách na politické strany a hnutí. Uspíšili tak formalizaci různých seskupení, která si chtěla podržet punc „nezávislosti“. Jestliže bylo racionální vstupovat do komunálních voleb v podobě registrovaných politických subjektů pouze ve větších městech, zákon o volbách do zastupitelstev krajů tlačil k podobnému kroku také nezávislé kandidáty z menších obcí.

Převедeno na individuální úroveň, z hlediska souboje o místa v krajských zastupitelstvech je pro kandidáta racionální být členem politické strany. V komunální politice, z níž se rekrutuje podstatná část regionálních politiků, však podobná racionalita neplatí nebo se omezuje na větší města [srv. Ryšavý 2006]. Dojde-li k situaci, v níž se do krajských zastupitelstev dostávají téměř výhradně ti z lokálních politiků, kteří mají zázemí v etablované politické straně, lze očekávat možné důsledky. Buď jsou z regionálních reprezentací vytlačováni kandidáti z menších obcí, v nichž převažují bezpartijní představitelé,¹¹ anebo úspěch straníků z malých obcí vytváří tlak k větší politizaci lokální politiky. Oba dopady se však zřetelně projevují až v dlouhodobějším horizontu. V této chvíli jde o postižení rozdílů mezi prvními a druhými krajskými volbami souvisejících s členstvím v politických stranách a hnutích.

Testované propozice:

7) Úspěšnost členů politických stran od voleb k volbám roste a souvisí s velikostí obce, z níž kandidát pochází.

8) Předchozí teze platí především pro lokální politiky.

¹¹ Při této variantě lze očekávat i menší zastoupení lokálních politiků v krajských zastupitelstvech obecně, neboť větší města skýtají celkově omezenější rezervoár kandidátů.

Datové soubory kandidátů v krajských volbách 2000 a 2004

Analytická část této studie pracuje s datovým souborem kandidátů v krajských volbách 2000 připraveným týmem Lokálních a regionálních studií Sociologického ústavu AV ČR a obdobným souborem sestaveným autorem textu ve spolupráci se studenty Katedry sociologie a andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Z kandidátních listin bylo možné vyčíst jméno, věk, místo bydliště,¹² povolání či funkci kandidáta a případně také vysokoškolský titul. Soubory také obsahují údaje o členství v politické straně či hnutí, umístění na kandidátce a konečně to, zda daný kandidát ve volbách obdržel mandát krajského zastupitele. Soubor z roku 2000 rozlišoval několik typů kandidátů – kategorie představitelů veřejné správy se rozpadala na volené (starostové, poslanci apod.) a jmenované (přednostové okresních úřadů, vedoucí odborů magistrátu aj.). Další skupinou byly osoby na významných místech sociálního systému (ředitelé škol, lékaři, novináři, soudcové, ředitelé společností, předsedové představenstev, zemědělských družstev aj.), ostatní tvořili zbytkovou, byť nejvíce zastoupenou kategorii. Soubor z voleb 2004 zahrnul navíc ještě kategorii regionálních politiků (hejtman, náměstci, radní). Kritériem pro zařazení do jednotlivých kategorií byly údaje uvedené u jmen na kandidátní listině v podobě, kterou převzal volební server ČSÚ. Ze souborů z tohoto důvodu nelze jednoduše vyčíst informace o kumulaci mandátů (např. neuvolněného krajského radního a starosty). S velkou pravděpodobností také někteří neuvolnění představitelé menších obcí (radní, místostarostové atp.) uvedli na kandidátce svou profesi a nikoli pozici v místní samosprávě. Úhrnem vzato, následující analýzy do určité míry podhodnocují míru, v níž o vstup do regionálních zastupitelstev usilovali lokální politici. Tabulka 1 přibližuje strukturu obou souborů kandidátů se zvláštním zřetelem na zastoupení těch kandidátů, kteří se na kandidátních listinách deklarují svým postavením v zastupitelských orgánech obce, kraje či státu (kategorie „volení“).

Podíl kandidujících žen se od prvních k druhým volbám zvýšil jak u všech kandidátů, tak mezi kandidujícími politiky, přičemž odstup zůstal prakticky stejný. Zatímco v prvních volbách bylo mezi kandidujícími politiky relativně méně straníků, v roce 2004 se poměr k celku všech kandidujících vyrovnal. Snížení podílu kandidujících členů stran¹³ se však netýkalo kategorie „volení“. U kandidátů těch volebních stran, které uspěly alespoň v některém z krajů, naopak došlo v zastoupení straníků v kategorii „volení“ k vzrůstu z 60 % v roce 2000 na 73 % v roce 2004.¹⁴ Obecně platí, že v roce 2000 byli „volení“ kandidáti oproti celku o něco starší, s vyšším podílem mužů a naopak nižším podílem členů politických

¹² Mimo údajů z volebního serveru byly k souborům připojeny údaje o velikosti obcí, z níž kandidáti pocházejí, převzaté z *Malého lexikonu obcí ČR 2004* [Český statistický úřad 2005].

¹³ K poklesu podílu kandidujících členů stran došlo i přes to, že na kandidátkách politického hnutí SNK v roce 2000 figurovali pouze bezpartijní kandidáti, kdežto v roce 2004 byla asi třetina kandidátů členy SNK. Podíl „straníků“ se zvýšil také u politického hnutí Nezávislí.

¹⁴ Také rozdíl v zastoupení straníků mezi všemi kandidáty (77 %) a „volnými“ (60 %) byl v roce 2000 u úspěšných volebních stran markantnější. V roce 2004 došlo rovněž k vyrovnání.

Tabulka 1. Struktura kandidátů v krajských volbách 2000 a 2004 (zaokrouhleno)

	2000 – všichni	2000 – volení	2004 – všichni	2004 – volení
Muži	78	87	74	83
Ženy	22	13	26	17
18–29 let	10	1	11	1
30–49 let	45	51	45	46
50 a více let	45	48	44	53
člen politické strany*	64	57	58	58
bezpartijní	36	43	46	42
Počet případů	7754	912	8309	1268

Zdroj: datové soubory kandidátů do krajských voleb 2000 (SOÚ AV ČR) a 2004 (autor).

Poznámka: * Do kategorie „straníků“ jsou zahrnuti také členové politických hnutí Nezávislí, Sdružení nezávislých kandidátů, Zlínského hnutí nezávislých a Nezávislých pro Moravu, pokud tak vystupují na kandidátkách.

stran. V roce 2004 dále vzrostlo zastoupení „volených“ kandidátů starších 50 let, což lze připsat poměrně vysoké personální stabilitě na českých radnicích. Kandidovat v krajských volbách jako zvolený představitel místní samosprávy znamená kandidovat ve vyšším věku. Kariéra těchto politiků má dva stupně. Nejprve úspěch na místní úrovni a s určitým časovým odstupem pak kandidatura v kraji.

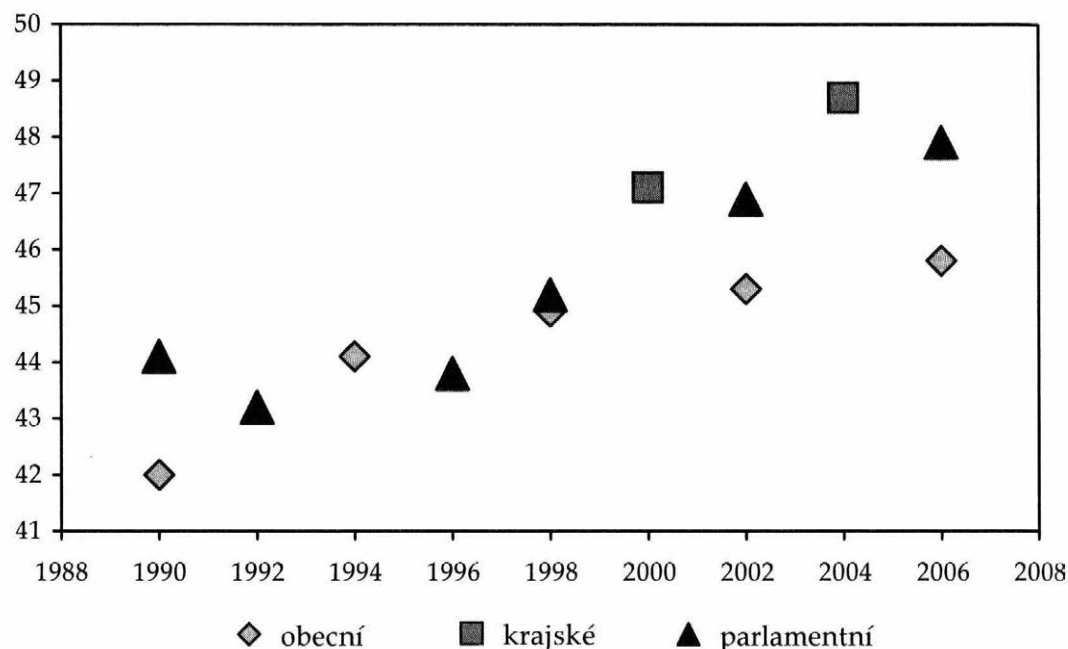
Zkušenost a sociální kapitál

První dvě z testovaných propozic charakterizují odlišnost struktury kandidátů a zastupitelů v prvních krajských volbách oproti prvním volbám do obecních zastupitelstev a novodobého parlamentu jednak věkem a za druhé zkušeností. Jak ukazuje graf 1, nejmladší úroveň samosprávy se vyznačuje nejvyšším průměrným věkem svých členů. Krajské volby v roce 2000 byly prvními volbami od roku 1989, v nichž věkový průměr zvolených přesáhl průměrný věk kandidátů. Od té doby se to stalo pravidlem jak u obecních, tak parlamentních voleb.

Do kategorie „volení“ spadalo v roce 2000 12 % kandidátů a v roce 2004 asi o 3,5 % více,¹⁵ což by nástupu lidí s předchozí zkušeností z politiky příliš

nání zmíněných podílů, ovšem v porovnání se všemi volebními stranami se tak dělo na vyšší úrovni (73 %).

¹⁵ Většinu v kategorii volených v roce 2004 tvořili starostové/primátoři (67 %), následováni jejich zástupci (24 %). Podíl regionálních politiků činil 7 %. V kategorii volených figurovalo také 22 poslanců obou komor Parlamentu ČR.

Graf 1. Průměrný věk zvolených zastupitelů v době konání voleb

Zdroj: ČSÚ. (Jedná se o data z volebního serveru www.volby.cz a dále údaje z tabulek přibližujících složení zvolených členů obecních zastupitelstev (http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/struktura_zastupitelu_podle_veku_a_pohlavi0607; <http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/p/4206-07>). Vše navštíveno 6. 6. 2007.)

nenasvědčovalo. Zkušenost s participací na jiných zastupitelských úrovních však lze vyčíst z kandidátních listin pouze tam, kde to sami kandidáti uvedli. Rozdíl se ukáže při srovnání s výběrovým šetřením regionálních elit provedeným v září a říjnu 2004 týmem Lokálních a regionálních studií Sociologického ústavu AV ČR ve spolupráci s agenturou Factum Invenio [Kostecký, Vobecká 2005]. Zkušenost s funkcemi na lokální či národní úrovni měly dvě třetiny ze dvou set dotázaných krajských zastupitelů a další desetina pak na dráhu krajského zastupitele nastupovala z funkcí „na okrese“, tzn. obvykle ve státní správě [Čermák 2005: 30]. To představuje dvojnásobné hodnoty oproti podílům kategorie „volení“ (30%) a „jmenování“ 5% mezi všemi krajskými zastupiteli zvolenými v roce 2000.

Tabulka 2 přibližuje strukturu kandidátů a zvolených zastupitelů z hlediska jejich předchozího postavení, ale také naznačuje rozdíly v úspěšnosti kandidátů.¹⁶ Absolutně nejúspěšnější byli první krajsí politici, kteří v roce 2004 znovu kandi-

¹⁶ Vyšší úspěšnost kandidátů z veřejné správy a významných osob v prvních volbách prokázala Vajdová [2001c]. Z první skupiny bylo zvoleno 22 %, z významných 12 % a z ostatních jen 5 % kandidujících, podobně tomu bylo i v roce 2004.

Tabulka 2. Kandidáti a zastupitelé v krajských volbách 2000 a 2004 podle společenského postavení

Volby 2000	kandidáti	zastupitelé	Volby 2004	kandidáti	zastupitelé
volení	12	30	volení (mimo kraj)	14	34
–	–	–	krajští politici	1	9
jmenovaní	2	5	jmenovaní	0,4	0,3
významné osoby	17	24	významné osoby	20	23
ostatní	69	41	ostatní	65	34
Celková četnost	7754	675		8309	675

Zdroj: datové soubory kandidátů do krajských voleb 2000 (SOÚ AV ČR) a 2004 (autor).

Poznámka: sloupcová procenta; není-li uvedeno jinak, jde o zaokrouhlené hodnoty.

dovali (58 z 83, tj. 70 %). Velmi dobře si v obou volbách vedli také další kandidáti z kategorie „volení“. Svou roli přitom sehrál fakt, že v prvních krajských volbách uspěly prakticky pouze ty strany, které měly na svých kandidátkách větší podíl kandidátů z veřejné správy. Na kandidátkách parlamentních stran (Čtyřkoalice, Občanská demokratická strana, Česká strana sociálně demokratická a Komunistická strana Čech a Moravy) kandidovalo 18 % volených a mezi kandidáty dalších šesti úspěšných volebních stran (SOS, NEZ, SNK, ZHN, NpM a SpPK) to bylo dokonce 37 %. Naproti tomu za neúspěšné volební strany kandidovala necelá tři procenta volených zástupců. V roce 2004 byla situace vyrovnanější. Do kategorie „volení“ spadala přibližně pětina kandidátů za parlamentní strany, necelá čtvrtina kandidátů dalších úspěšných volebních stran a koalic a u neúspěšných stran to bylo necelých 7 %.

Shrnuto, ač je regionální samospráva novým prvkem v politickém systému České republiky, na personální rovině převážila kontinuita a osvědčily se předchozí zkušenosti s politickou činností zejména na místní úrovni.

Minimalizace rizika v situaci nejistoty

Tabulka 2 ukazuje, že struktura kandidátů dle jejich společenského postavení se v obou volbách příliš nelišila. K nejpodstatnějším změnám patří úbytek v kategorii „jmenovaní“ vysvětlitelný ukončením činnosti okresních úřadů v roce 2003, jejichž přednostové a další vyšší úředníci často kandidovali v prvních krajských volbách. V nich uspěla čtvrtina z těchto kandidátů, a to ve všech případech na kandidátce některé z parlamentních politických stran. Výběrové šetření prokázalo, že tito kandidáti získali velmi často nejen mandát zastupitele, ale výrazně se prosadili i při volbách hejtmanů a jejich náměstků [srv. Čermák 2005: 32–33]. Souhrnně řečeno, ti z kandidujících úředníků veřejné správy, kteří se díky podpoře

Tabulka 3. Počty kandidátů v kategorii „volení“, umístění na čele kandidátní listiny a procentuální úspěšnost dle velikosti obce kandidáta v krajských volbách 2000 a 2004

Velikost obce	1–500	501–1000	1001–2000	2001–5000	5001–10000	10001–20000	20001–50000	50001–100000	100001–400000	Celkem
počty a podíly										
N kandidátů 2000	104	139	159	165	115	78	80	38	34	912
% v čele listiny	20,2	15,8	17,6	26,1	47,0	47,4	43,8	52,6	20,6	29,3
zvolených v %	3,8	9,4	10,7	19,4	37,4	37,2	46,3	44,7	20,6	21,8
N kandidátů 2004	136	196	222	232	160	108	100	62	52	1268
% v čele listiny	12,5	18,9	24,8	28,0	39,4	42,6	60,0	50,0	38,5	31,1
zvolených v %	5,9	10,7	14,0	23,7	28,8	35,2	52,0	45,2	23,1	22,9

Zdroj: datové soubory kandidátů do krajských voleb 2000 (SOÚ AV ČR) a 2004 (autor).

Poznámka: % v čele listiny = podíl kandidátů na 1.–10. místě kandidátky.

% zaokrouhlena na jedno desetinné místo.

významné politické strany dostali do předních pozic na kandidátkách, vyměnili pozice na rušených úřadech za významné posty v nově utvářených orgánech krajů. Po čtyřech letech kandidovalo přibližně pětkrát méně jmenovaných funkcionářů a pouze dva byli zvoleni.

Volené reprezentanty neodlišuje od ostatních kandidátů pouze vyšší úspěšnost. U této kategorie navíc míra úspěchu souvisí s velikostí obce, z níž kandidáti pocházejí. V roce 2000 úspěšnost kandidáta rostla s velikostí obce až do kategorie 20–50 tisíc obyvatel a pak klesala. Celkové úspěšnosti této kategorie (21,8 %) nedosáhli kandidáti z obcí do pěti tisíc obyvatel a těsně pod ní se ocitli také kandidáti z měst nad sto tisíc obyvatel. Nižší úspěšnost v největších obcích lze z části vysvětlit tím, že kandidáti z velkých měst figurovali na nižších, a tedy méně volitelných místech kandidátek.

Jak je patrné z tabulky 3, u největších měst figurovala v roce 2000 v čele volební listiny jen asi pětina kandidátů z kategorie „volení“. V roce 2004 jejich zastoupení vzrostlo téměř dvojnásobně. V roce 2000 byl v městě velikosti Brna, Ostravy, Plzně či Olomouce málokdo ochoten obětovat poměrně významný post primátora, jeho zástupce, starosty městské části či člena rady těchto měst a podstoupit riziko voleb nového typu. Namísto vykročení z vyzkoušeného prostředí do nejisté pozice, navíc s malou podporou veřejnosti, raději tito lidé podpořili volební listiny svých stran ze zadních řad. Výjimky z tohoto pravidla¹⁷ se posléze

¹⁷ Šlo především o bývalého ostravského primátora Evžena Tošenovského, ale také např.

zařadili k nejvýraznějším postavám rodících se regionálních elit, což se projevilo nejen navenek vůči veřejnosti, ale také dovnitř Občanské demokratické strany, za níž všichni v roce 2000 kandidovali.

V druhých volbách do zastupitelstev krajů se souvislost mezi velikostí obce a úspěšností politiků kandidujících v krajských volbách poněkud oslabil, zůstala však i nadále zřetelná.¹⁸ Pod průměrnou úspěšností se ocitli kandidáti z obcí do 2000 obyvatel. Na úspěšnosti kandidátů z měst nad 50 tisíc obyvatel se významnou měrou podíleli znovuzvolení regionální politici.¹⁹ Souvislost mezi velikostí obce a úspěšností kandidátů z řad volených politiků se liší kraj od kraje, i když ve většině krajů hraje velikost obce kandidáta podstatnou roli v tom, zda bude zvolen, či nikoliv. V roce 2000 měli velmi nesnadnou pozici kandidáti z menších obcí v krajích Pardubickém (Spearman = $-0,63$), Karlovarském ($-0,54$), Jihočeském ($-0,52$) a Zlínském ($-0,46$). V roce 2004 byla nedostatečná velikost obce ze všech krajů největší překážkou pro vstup do krajského zastupitelstva v krajích Pardubickém ($-0,48$) a Olomouckém ($-0,46$).²⁰ Zopakujme, že se jedná o souvislost platnou pro kandidáty z řad lokálních, regionálních či parlamentních politiků. U všech kandidátů bez rozdílu postavení jsou hodnoty korelací podstatně slabší.²¹

Nižší úspěšnost představitelů malých obcí v krajských volbách v žádném případě nevede k jejich absenci v zastupitelstvech krajů, neboť „kvalitu“ (tj. zvolení) do značné míry nahrazují „kvantitou“ – množstvím kandidujících. Ač úspěje jen nevelká část, mandát jich vždy několik obdrží. Jinou otázkou je, nakolik se reprezentanti malých obcí prosazují v orgánech krajů. I v tomto případě je situace kraj od kraje velmi odlišná. Úspěšnější bývají tito kandidáti v moravských krajích a v Jihočeském kraji.²²

Hojná účast kandidátů z řad vyšších úředníků a naopak relativně nižší zastoupení reprezentantů velkých měst v prvních krajských volbách dokládá

kladenského exstarostu a posléze poslance parlamentu Petra Bendla či Jiřího Šulce z Mostu.

¹⁸ Vyjádřeno Spearmanovým koeficientem pořadové korelace, šlo o hodnoty $-0,32$ v roce 2000 a $-0,26$ v roce 2004. Vzhledem k nelineární souvislosti lze brát v potaz také obecnější Cramerův koeficient – v roce 2000 měl hodnotu $0,35$ a v roce 2004 pak $0,30$. Jak napovídají parciální korelace, do tohoto vztahu intervenují další proměnné, jako je členství kandidáta v politické straně nebo příslušnost k některé z úspěšných volebních stran.

¹⁹ Úspěla třetina lokálních politiků z obcí s 50 až 100 tisíci obyvateli, ale jen asi 15 % kandidujících lokálních politiků z největších obcí.

²⁰ Pro výpočet Spearmanových koeficientů pořadové korelace byla použita dichotomizovaná podoba velikosti obcí. Konkrétně byla porovnávána úspěšnost kandidátů z obcí do a nad pět tisíc obyvatel. Až na jeden kraj (v roce 2000 Plzeňský, v roce 2004 Královéhradecký) šlo vždy o záporné, ale různě silné korelace. Od testů významnosti upouštíme, neboť se jedná o svého druhu vyčerpávající šetření.

²¹ Omezíme-li výběr jen na kandidující politiky úspěšných volebních stran, pak naměřené hodnoty korelací zamíchají pořadím krajů, ale v zásadě neovlivní povahu souvislosti.

²² Do krajských rad se probojovali maximálně dva starostové či jejich zástupci z obcí do 5 tisíc obyvatel, u větších obcí to bylo i 5 či 6 radních. V roce 2000 bylo zvoleno nejvíce lokálních politiků do rady kraje Jihomoravského (2+6) a v roce 2004 v kraji Olomouckém (2+5).

platnost pravidla minimalizace rizika v situaci nejistoty. Představitelé menších obcí riskovali mnohem méně, za to mohli získat s místem v zastupitelstvu kraje i přístup k informacím a zdrojům využitelným ve prospěch obcí, z nichž pocházeli. Před závažnější rozhodnutí byli postaveni ti, kteří se dostali na uvolněná místa krajských radních. Při neúspěšné obhajobě mandátu v roce 2004 mohli přijít jak o místo v kraji, tak na radnici.

Vliv urbanizace a sídelní fragmentace

Česká republika je charakteristická nejen vysokou mírou sídelní fragmentace, ale také regionálními rozdíly v míře urbanizace. Jsou-li mezi kandidáty a krajskými zastupiteli významnou měrou zastoupeni lokální politici a sehrávali-li v jejich případě významnou roli velikost obce, ze které pochází, lze očekávat souvislost mezi stupněm urbanizace a mírou sídelní fragmentace na jedné straně a na druhé straně účastí a úspěšností těchto kandidátů ve volbách. Ve sborníku k prvním krajským volbám se sídelní struktuře věnoval Daněk [2001], nevztahoval však své závěry přímo k výsledkům voleb. Do tabulky 4 byly z jeho textu převzaty údaje o stupni urbanizace vyjadřující podíl obyvatel daného kraje bydlících v městech a dále index velikostní struktury obcí obyvatel. Jeho hodnota je tím vyšší, čím

Tabulka 4. Stupeň urbanizace, index struktury a podíly kategorie „volení“ v krajských zastupitelstvech po volbách 2000 a 2004 (zaokrouhleno)

Kraj	SČ	JČ	Pz	KV	ÚL	Lb	HK	Pa
stupeň urbanizace	55,5	64,5	67,3	82,0	80,6	19,1	69,2	61,8
index struktury 5000	3,31	3,42	3,50	3,82	3,55	3,69	3,32	3,22
počet mandátů	65	55	45	45	55	45	45	45
% podíl „volení“ 2000	31	44	22	29	20	24	18	31
% podíl „volení“ 2004	55	51	49	36	22	33	36	51

Kraj	Vy	Jm	Ol	Zl	MS	Celek
stupeň urbanizace	56,5	63,5	58,0	60,9	77,3	
index struktury 5000	2,97	3,77	3,70	3,84	4,08	
počet mandátů	45	65	55	45	65	675
% podíl „volení“ 2000	33	31	31	38	29	29,5
% podíl „volení“ 2004	58	34	53	56	32	43

Zdroj: datové soubory kandidátů do krajských voleb 2000 (SOÚ AV ČR), 2004 (autor) a [Daněk 2001].

Tabulka 5. Korelace zastoupení kategorie „volení“ mezi kandidáty a zastupiteli s mírou urbanizace a indexem struktury

Pearsonovy korelační koeficienty	míra urbanizace	index struktury
% „volení“ mezi kandidáty 2000	-0,51	-0,05
% „volení“ mezi kandidáty 2004	-0,73	-0,43
% „volení“ mezi zvolenými 2000	-0,5	-0,34
% „volení“ mezi zvolenými 2004	-0,86	-0,80

Zdroj: datové soubory kandidátů do krajských voleb 2000 (SOÚ AV ČR), 2004 (autor) a [Daněk 2004].

vyšší váhu mají v daném systému osídlení větší města a obce, bez ohledu na jejich městský či venkovský status [Daněk 2001: 38].²³

Regionálních odlišností v podílech kandidátů z veřejné správy a jejich zastoupení v prvních krajských zastupitelstvech si všimla Vajdová [2001c]. Zřetelné rozdíly mezi kraji po čtyřech letech dále vzrostly (viz tabulku 4). V šesti krajích „volení“ získali absolutní většinu mandátů, v šesti jiných krajích jejich podíl nedosáhl ani 36 %. Vysoká urbanizovanost v krajích, jako jsou Ústecký, Karlovarský či Moravskoslezský, omezuje okruh možných kandidátů z řad lokálních politiků. Obecně platí, čím urbanizovanější kraj, tím nižší podíl kategorie „volení“ najdeme jak mezi kandidáty, tak zejména mezi zvolenými zastupiteli. Tabulka korelací (tabulka 5) ukazuje, že od prvních voleb k druhým rovněž vzrostla záporná korelace s indexem struktury. Zvláště v roce 2004 „volení“ kandidovali a byli také úspěšní častěji v krajích, v nichž mají větší váhu menší obce.

Politizace krajských elit a její vliv na lokální politiku

Budeme-li za indikátor míry politizace brát podíl a úspěšnost členů politických stran a hnutí v porovnání s nestraníky, pak je krajská samospráva takřka úplně politizovaná.²⁴ Podíl kandidujících členů stran a hnutí sice klesl z 64 % v roce 2000 na 58 % v roce 2004, zato v zastupitelstvech tvořili straníci po prvních volbách 90 %

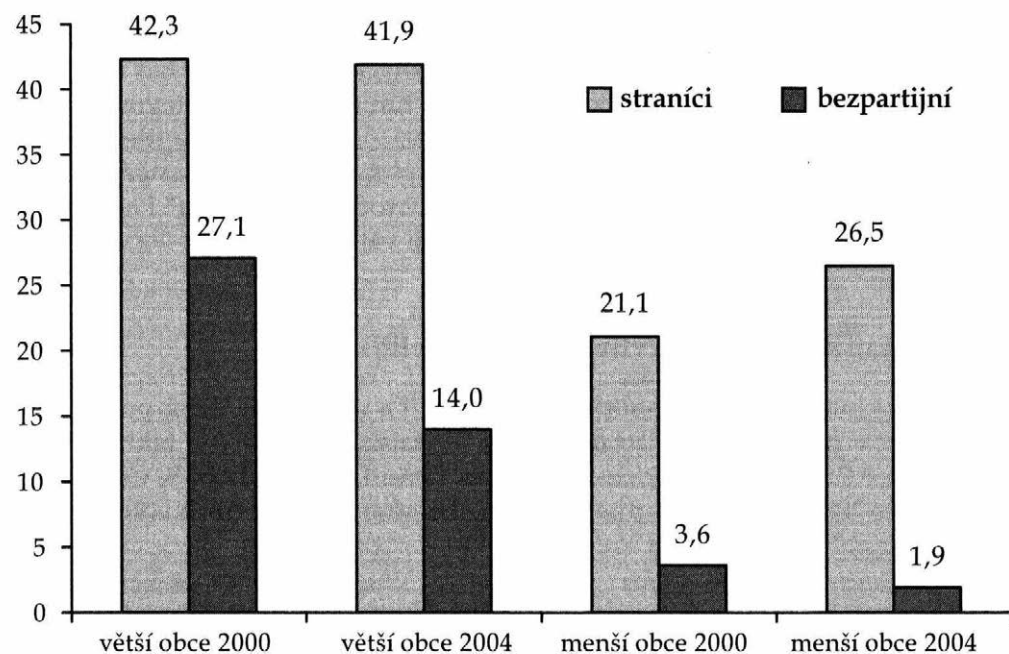
²³ „Index velikostní struktury byl vypočten tak, že k počtu obyvatel nejmenších obcí (do 199 obyvatel) byl připočten dvojnásobek počtu obyvatel v obcích s 200 až 499 obyvateli, dále trojnásobek počtu obyvatel v obcích s 500 až 999 obyvateli, atd., až konečně byl připočten desetinásobek počtu obyvatel v obcích se 100 000 a více obyvateli a výsledná hodnota byla dělena celkovým počtem obyvatel kraje“ [Daněk 2001: 37].

²⁴ Za alternativní míru politizace lze považovat výskyt určitého typu „vládních“ koalic, tj. dohodu stran ovládajících radu kraje. Politizovanější variantou je výskyt minimálních vítězných koalic [srv. Sokol, Mrklas 2001; Kyloušek, Balík 2005]. Dle Lebedy [Lebeda 2001: 23] by proporcí volební systém měl vést spíše k neideologickému konsenzuálnímu charakteru práce volených orgánů.

Tabulka 6. Počty kandidátů a zastupitelů z kategorie „volení“ dle velikosti obce a členství ve straně v krajských volbách 2000 a 2004 (zastupitelé/kandidáti)

Členství	Velikost		Celkem
	do 5000	nad 5000	
straníci 2000	55 / 261	110 / 260	165 / 521
bezpartijní 2000	11 / 306	23 / 85	34 / 391
Celkem 2000	66 / 567	133 / 345	199 / 912
straníci 2004	108 / 408	163 / 389	271 / 797
bezpartijní 2004	7 / 378	13 / 93	20 / 471
Celkem 2004	115 / 786	176 / 482	291 / 1268

Zdroj: datové soubory kandidátů do krajských voleb 2000 (SOÚ AV ČR) a 2004 (autor).

Graf 2. Úspěšnost kandidátů z kategorie „volení“ dle velikosti obce a členství ve straně (%)

Zdroj: datové soubory kandidátů do krajských voleb 2000 (SOÚ AV ČR) a 2004 (autor).

Poznámka: Procentuální úspěšnost odpovídá podílu zvolených zastupitelů ku počtu kandidujících v tabulce 6.

a po druhých ještě o čtyři procenta více. Vzhledem k tomu, že na kandidátkách většiny úspěšných volebních stran najdeme jen malé procento nestraníků, nejde o překvapivý výsledek. Z hlediska politických stran je logické, že při výběru kandidátu dostávají přednost členové před nestraníky. Z pohledu současné podoby lokální politiky se pak lze ptát: Jaký vliv má tento stav na úspěšnost lokálních politiků z malých obcí, mezi nimiž obecně výrazně převažují nestraníci? Vytváří krajský volební mechanismus bariéru pro tento typ kandidátů nebo spíše nastavuje filtr propouštějící pouze členy politických stran?

Dvě vlny šetření *Local Democracy and Innovation* uskutečněné v letech 1991 a 1997 ukázaly, že se podíl členů politických stran mezi českými starosty v 90. letech minulého století prakticky neměnil a vždy rostl s velikostí obce [Illner 2001: 260]. Velmi obdobná situace platí i pro starosty či širěji lokální politiky kandidující v krajských volbách.²⁵ Jak v souboru všech kandidátů, tak mezi kandidáty úspěšných stran přitom nemá velikost obce na zastoupení straníků téměř žádný vliv. Zato v případě kategorie „volení“ dosahuje Spearmanův korelační koeficient hodnoty $-0,32$ u prvních a $-0,35$ u druhých voleb.

Za zvláštní pozornost stojí zjištění, že volby zřetelnou souvislost mezi velikostí obce a zastoupením straníků mezi kandidujícími politiky vždy smazaly. Mezi zvolenými politiky z velkých i malých měst najdeme prakticky stejný poměr straníků a bezpartijních. Z tabulky 6 lze vyčíst, že v roce 2000 šlo přibližně o poměr 5:1, v roce 2004 pak přibližně 14:1. Kandiduje-li např. starosta malé obce, členství v politické straně mu může ke zvolení podstatně napomoci. V druhých krajských volbách tento vztah platil ještě výrazněji než ve volbách prvních.²⁶ Jinými slovy, v kategorii „volení“ si pohoršili především nestraníční kandidáti z větších obcí a naopak si polepšili členové politických stran z malých obcí. Jedině u této skupiny došlo v roce 2004 ke zvýšení úspěšnosti oproti prvním krajským volbám, a to i přes celkový nárůst počtu kandidujících a s tím spojenou větší konkurenci (viz graf 2 a tabulku 6). Mezi těmito 108 krajskými zastupiteli převažují starostové a jejich zástupci, následováni regionálními politiky, kteří obhájili mandát zastupitele a konečně třemi levicovými poslanci Parlamentu ČR.

Členství ve straně se po dvou volbách stalo takřka nutnou podmínkou pro úspěch v soutěži o mandáty. Nestalo se však bariérou pro vstup lokálních politiků z menších obcí do regionálních reprezentací. Zastoupení této skupiny naopak po druhých volbách výrazně vzrostlo. V zastupitelstvech obcí a měst však dlouhodobě počty straníků klesají [viz např. Vávra 2007]. Jedinou výjimkou mezi většími stranami představuje Občanská demokratická strana, u níž od roku 1998

²⁵ Výzkumy *Local Democracy and Innovation* uvádí 53% podíl straníků mezi starosty, mezi kandidujícími starosty jich v roce 2004 bylo 53,5% a mezi kandidujícími lokálními politiky 58%.

²⁶ Ačkoliv bylo v roce 2000 v kategorii „volení“ zvoleno více straníků z obcí do 5000 obyvatel než nestraníků z větších obcí, relativně úspěšnější byla druhá skupina. V roce 2004 jak v absolutní míře (počtu zvolených), tak v relativní úspěšnosti předčili straníci z malých obcí nestraníky z obcí větších. Viz k tomu tabulku 6 a graf 2.

rostou jak počty kandidátů v komunálních volbách, tak také počty zvolených zastupitelů. Není proto překvapivé zjištění, že úspěch lokálních politiků z malých obcí v krajských volbách je především úspěchem členů ODS.

Hranice 5000 obyvatel použitá v tabulce 6 je arbitrární, ale může do určité míry zastupovat pomyslnou hranici mezi dvěma typy krajských zastupitelů. Pro jedny je mandát zastupitele a funkce v některém z orgánů kraje dalším ze stupňů v politické kariéře směřující vzhůru ke špičce politické strany či k nejvyšší politice. Pro druhé představuje účast na krajském rozhodování spíše přístup ke zdrojům dobře zužitkovatelným v obcích, které tito lidé zastupují. První lze hledat nejspíše v kandidátech z velkých obcí, druhí častěji pochází z obcí menších.

Se dvěma typy regionálních politiků souvisí dva efekty ustavení regionální samosprávných orgánů pro celý politický systém v ČR. Jeden směřuje dovnitř politických stran a k jejich špičkám. Z regionálních elit se rekrutují noví adepti pro nejvyšší vedení politických stran.²⁷ Druhým efektem je tlak na politizaci lokální politiky úměrnou rostoucímu významu regionální politiky pro rozvoj obcí a měst.²⁸ Člen strany či hnutí zastoupeného v krajském zastupitelstvu bude mít vždy komparativní výhodu oproti představiteli obce, který s regionální samosprávou přichází do styku pouze z titulu své funkce.²⁹

Závěr

V úvodu ke speciálnímu číslu *European Urban and Regional Studies* nazvaném „Multi-Level Electoral Competition: Election and Parties in Decentralized States“ si jeho editoři Dan Hough a Charlie Jeffery stěžovali na nedostatek teoreticky informovaných analýz regionálních voleb [Hough, Jeffery 2003]. Ač se v souvislosti s decentralizačními procesy, kterými v posledních desetiletích prochází státy EU, zvyšuje zájem o tzv. nový regionalismus,³⁰ nevede to podle nich k systematickému výzkumu soutěže politických stran na regionální úrovni a s tím spojené

²⁷ „Pevně věřím, že nikdo moudrý se dnes už na komunální a regionální politiky, primátory, starosty a členy obecních a městských zastupitelstev nedívá spatra. Přimlouvám se zato, aby s nimi ODS počítala dokonce více než doposud a více na ně sázela i v celostátní politice... Pro výsledek jakýchkoli a zejména případných předčasných voleb mohou být jejich jména na kandidátkách proti ostatním stranám velmi silným trumfem,“ uvedl v Listech ODS v listopadu 2006 středočeský hejtman a místopředseda ODS Petr Bendl. On sám je ilustrativním příkladem impulzů, které regionální politické elity vnáší do politických stran.

²⁸ Mimo jiné i v tomto tlaku lze hledat vysvětlení podstatného nárůstu počtu členů ODS zvolených v posledních obecních volbách v roce 2006 (4084 zastupitelů z řad ODS oproti 3002 v roce 2002 a 2970 v roce 1998).

²⁹ Lakonicky to vyjádřil v rozhovoru jeden z krajských zastupitelů za ODS, který je zároveň dlouholetým starostou menšího města: „Krajské zřízení je nesmyslné, ale musíte tam být... Pro dobré řízení města je nutný pohled do souvislostí.“ Svou dřívější snahu o kandidaturu do parlamentu považoval zpětně za špatnou cestu.

³⁰ Od konce 80. let se objevuje nová vlna regionalismu vynucená ekonomickou restrukturalizací, globalizací, transformací národních států a evropskou integrací. Regiony vystupu-

volební dynamiky. Tato stať měla za úkol dílčím způsobem přispět k důkladnějšímu pochopení počáteční éry regionální politiky a samosprávy v České republice v jejich vzájemné provázanosti s lokální a celostátní politikou.

Odlišný vývoj místní a vrcholové politiky zřetelný při vzniku krajů vedl k otázce, jak a kteří kandidáti uspějí v soutěži o mandáty v zastupitelstvech krajů. Nejvýraznějším způsobem do složení první generace regionálních politiků promluvili již etablovaní politici lokální. Vedle nich našla ve výkonných orgánech krajů prostor pro své další působení řada představitelů okresních úřadů určených reformou veřejné správy k zániku. Regionální politici pak z velké části obhájili své mandáty v druhých krajských volbách. Nová politická úroveň je tak v celku charakterizována kontinuitou a stabilitou, významným zdrojem úspěšných kandidátů je jejich po léta udržovaný sociální kapitál.

Jak v prvních, tak při druhých krajských volbách se objevily výrazné regionální rozdíly. Část z nich souvisí s odlišnou mírou urbanizace a sídelní fragmentace v různých částech České republiky. V krajích s vyšší mírou urbanizace jako by se nedostávalo kandidátů z řad lokálních politiků, v některých krajích mají představitelé menších obcí jen omezenou šanci na úspěch.

Regionální volby v dosavadní podobě představují filtr, kterým jen výjimečně pronikne kandidát bez stranické příslušnosti. Tím se nová úroveň vládnutí výrazně odlišuje od lokální politiky, ačkoliv právě z ní pochází velká část regionálních politiků. Podstatným způsobem se na tomto stavu jistě podílí nastavení volebního systému a způsob výběru kandidátů uvnitř volebních stran. Zjištění v této studii naznačují, že průběh rekrutace členů regionálních elit z řad lokálních politiků a faktory, které ji ovlivňují, se mohou významně lišit od výběru kandidátů z jiných společných sektorů. Nemohou však nahradit detailní studie zmíněných oblastí.

Po druhých volbách posílil v zastupitelstvech krajů hlas představitelů venkovských obcí a malých měst. Na lokální úrovni si trvale udržují převahu různá nestranická seskupení, kdežto v krajských volbách se zatím nejvýrazněji prosadila Občanská demokratická strana. Na vývoji uvnitř této strany pak lze nejsnáze dokumentovat změny a impulzy, které vznik krajské samosprávy přinesl do politického systému České republiky. Starostové a další lokální politici z řad členů ODS si již mohli ověřit, co jim účast na krajském rozhodování přináší, a pro mnohé z nich se stala natolik důležitou informačně i jinými způsoby, že ji nemohou pominout. Pro část z nich kraj představuje další stupeň politické dráhy směrem ke špičkám strany.

Vznikem krajských reprezentací se významně proměnilo institucionální prostředí české politiky. Nabízí zdroje, o něž usiluje rostoucí počet aktérů. Jednání těch, kteří se snaží získat nad těmito zdroji kontrolu, může znovu vést k proměnám politického systému na všech jeho úrovních, lokální počínaje a národní

ji jako politické arény, v nichž se setkávají různí političtí, sociální a ekonomičtí aktéři a kde se řeší především otázky ekonomického rozvoje. Zároveň se ustavují jako aktéři národní a evropské politiky snažící se prosazovat své zájmy [Keating 2003].

konče. Zvláště zkušenosti lokální politici v krajích pak vytváří podhoubí, z něhož mohou vzejít slovy Michaela Keatinga regiony jako aktéři národní a evropské politiky a s nimi i vlna nového regionalismu.

DAN RYŠAVÝ vyučuje na katedře sociologie a andragogiky FF UP v Olomouci ekonomickou sociologii, analýzu dat a kurz Politické elity ve střední Evropě. K jeho badatelským zájmům patří výzkum lokálních elit, spolupráce obcí a proměn různých úrovní samosprávy.

Literatura

- Baldersheim, Harald, Michal Illner. 1996. „Virtuous Circles: Local Democracy in a Post-Communist Environment.“ Pp. 225–240 in Harald Baldersheim et al. *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe*. Boulder, CO., Oxford: Westview Press.
- Balík, Stanislav, Jakub Kysloušek (eds.). 2005. *Krajské volby v České republice 2004*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav.
- Balík, Stanislav. 2005. „Institucionální stránka krajské politiky.“ Pp. 13–27 in Stanislav Balík, Jakub Kysloušek (eds.). 2006. *Krajské volby v České republice 2004*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav.
- Cogan, Rudolf. 2004. *Krajské zřizování*. Praha: ASPI.
- Coleman, James S. 1990. *Foundation of Social Theory*. Cambridge, London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Čermák, Daniel. 2005. „Politické dráhy regionálních elit.“ Pp. 29–37 in Tomáš Kostecký, Jana Vobecká (eds.). *Regionální elity 2004*. Sociologické studie 05:03. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Český statistický úřad. 2005. „Malý lexikon obcí ČR 2004.“ [on-line]. Praha: ČSÚ [cit. 10. 10. 2007]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/1302-04>>.
- Daněk, Petr. 2001. „Kraje a jejich sociální, ekonomická a demografická charakteristika: pohled očima politického geografa.“ Pp. 30–57 in L. Mrklas (ed.). *Krajské volby 2000. Fakta, názory, komentáře*. Praha: CEVRO.
- Deschouwer, Kris. 2003. „Political Parties in Multi-Layered Systems.“ *European Urban and Regional Studies* 10 (3): 213–226.
- Fiala, Vlastimil, Blanka Říhová et al. 2002. *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*. Olomouc, Praha: Nakladatelství Moneta – FM.
- Gibson, John, Philip Hanson. 1996. „Decentralization and Change in Post-Communist Countries.“ Pp. 303–313 in J. Gibson, P. Hanson (eds.). *Transformation from Below. Local Power and the Political Economy of Post-Communist Transitions*. Cheltenham, UK, Brookfield, US: Edward Elgar.
- Hartl, Jan, Jaroslav Huk. 2000. *Kudy kam. Deset let po listopadu 1989 v průzkumech STEM*. Praha: STEM.
- Hough, Dan, Charlie Jeffery. 2003. „Introduction. Multi-level electoral competition: elections and parties in decentralized states.“ *European Urban and Regional Studies* 10 (3): 199–212.
- Illner, Michal. 1992. „Continuity and Discontinuity. Political Change in a Czech Village after 1989.“ *Czech Sociological Review* 28 (Special Issue): 79–91.
- Illner, Michal. 1997. „Territorial Decentralisation – a Stumbling Block of Democratic Reforms in East-Central Europe?“ *Polish Sociological Review* 117: 23–45.
- Illner, Michal. 2001. „Formování lokálních mocenských elit se zvláštním zřetelem na

- úlohu starostů." Pp. 251–274 in Mojmír Hampl et al. *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- Illner, Michal. 2002. „Multilevel Government in Three East Central European Candidate Countries and its Reforms after 1989.“ *EUI Working Paper RSC No. 2002/7*. Badia Fiesolana. San Domenico (FI): European University Institute Florence, Robert Schuman Centre for Advanced Studies.
- Illner, Michal. 2003. „The Czech Republic 1990–2001. Successful reform at the municipal level and a difficult birth of the intermediary government.“ Pp. 61–90 in Harald Baldersheim, Michal Illner, Hellmut Wollmann (eds.). *Local Democracy in Post-Communist Europe*. Opladen: Leske + Budrich.
- Illner, Michal. 2005. „Názory na nové krajské zřízení.“ Pp. 77–88 in Tomáš Kostecký, Jana Vobecká (eds.). *Regionální elity 2004*. Sociologické studie 05:03. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Ježek, Vladimír, Hana Marková, Lukáš Váňa. 2004. „Local Government Borrowing in the Deregulated Market of the Czech Republic.“ Pp. 125–174 in Pawel Swianiewicz (ed.). *Local Government Borrowing: Risks and Rewards*. Budapest: Open Society Institute.
- Kadečka, Stanislav. 2003. *Právo obcí a krajů v České republice*. Praha: C. H. Beck.
- Keating, Michael. 2003. „The Invention of Regions: Political Restructuring and Territorial Government in Western Europe.“ Pp. 256–277 in Neil Brenner, Bob Jessop, Martin Jones, Gordon MacLeod (eds.). *State/space: a reader*. Malden, Oxford, Carlton, Berlin: Blackwell Publishers Ltd.
- Kostecký, Tomáš, Jana Vobecká (eds.). 2005. *Regionální elity 2004*. Sociologické studie 05:03. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kostecký, Tomáš, Daniel Čermák, Jana Vobecká. 2006. „Druhé volby do krajských zastupitelstev – kontinuita nebo změna?“ *Evropská volební studia* 1 (2): 136–160.
- Kouba, Karel. 2007. „Prostorová analýza českého stranického systému. Institucionalizace a prostorové režimy.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43 (5): 1017–1037.
- Kyloušek, Jakub, Stanislav Balík. 2005. „Srovnání výsledků krajských voleb 2004.“ Pp. 220–233 in Stanislav Balík, Jakub Kyloušek (eds.). *Krajské volby v České republice 2004*. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav.
- Lacina, Karel, Zdenka Vajdová. 2000. „Local Government in the Czech Republic.“ Pp. 255–295 in Tamas M. Horváth (ed.). *Decentralization: Experiments and Reforms*. Budapešť: Open Society Institute.
- Lebeda, Tomáš. 2001. „Volební systém pro krajské volby. Charakteristika systému a jeho důsledky: nedostatky a možná řešení.“ Pp. 16–23 in L. Mrklas (ed.). *Krajské volby 2000. Fakta, názory, komentáře*. Praha: CEVRO.
- Mrklas, Ladislav (ed.). 2001. *Krajské volby 2000. Fakta, názory, komentáře*. Praha: CEVRO.
- Nay, Olivier. 2001. „Institutions and Representation: How Institutional Rules Shape Political Recruitment in French Regional Elections.“ *West European Politics* 24 (3): 151–172.
- Offerdal, Audun, Dan Hanšpach, Andrzej Kowalczyk, Jiří Patočka. 1996. „The New Local Elites.“ Pp. 105–140 in Harald Baldersheim et al. (eds.). *Local Democracy and the Processes of Transformation in East-Central Europe*. Boulder, COL., Oxford: Westview Press.
- Pecka, Aleš. 2002. „Decentralizace a proměny politické kultury ve Francii v 80. letech 20. století: Problematika fungování veřejné správy na místní úrovni.“ Pp. 108–167 in Vlastimil Fiala, Blanka Řichová et al. *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*. Olomouc, Praha: Nakladatelství Moneta – FM.
- Rawls, John. 1995. *Teorie spravedlnosti*. Praha: Victoria Publishing.
- Reif, Karlheinz, Hermann Schmitt. 1980. „Nine Second-Order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results.“ *European Journal of Political Research* 8: 3–4.

- Róna-Tas, Á. 1998. „Path-Dependence and Capital Theory: Sociology of the Post-Communist Economic Transformation.” *East European Politics and Societies* 12 (1): 107–131.
- Ryšavý, Dan. 2006. „Komunální je komunální a velká je velká.” *Sociologický časopis / Czech Sociological review* 42 (5): 953–970.
- Smith, Simon. 2003. „Civic Forum and Public Against Violence.” Pp. 41–91 in Simon Smith (ed.). *Local Communities and Post-Communist Transformation*. London, UK, New York, US: RoutledgeCurzon.
- Schelle, Karel. 2005. *Vývoj veřejné správy*. Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o. (2. vydání)
- Sokol, Petr, Ladislav Mrklas. 2001. „Ustavování krajských rad z pohledu teorie koalicí a praxe.” Pp. 128–147 in L. Mrklas (ed.). *Krajské volby 2000. Fakta, názory, komentáře*. Praha: CEVRO.
- Spousta, Jan. 2001. „Volební kampaň a její účinek.” Pp. 58–67 in L. Mrklas (ed.). *Krajské volby 2000*. Praha: CEVRO.
- Strmiska, Maxmilián. 2005. „Stranické systémy a víceúrovňové teritoriálně-politické pluralismy – několik poznámek k jejich pojetí a rozboru.” Pp. 232–241 in Petr Fiala, Maxmilián Strmiska (eds.). *Víceúrovňové vládnutí: teorie, přístupy, metody*. Brno: CDK.
- Szelenyi, Ivan, Donald Treiman. 1991. „Vývoj sociální stratifikace a rekrutace elity ve východní Evropě po roce 1989.” *Sociologický časopis* 27: 276–298.
- Šaradín, Pavel, Tomáš Šulák. 2001. *Krajské volby 2000. Olomoucký kraj*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Šaradín, Pavel (ed.). 2006. *Krajské volby v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Šimíček, Vojtěch. 2001. „Ústavní postavení krajů a některé problémy s ním spojené.” Pp. 8–15 in L. Mrklas (ed.). *Krajské volby 2000*. Praha: CEVRO.
- Šulák, Tomáš. 2001a. „Jak vznikaly kraje.” Pp. 12–28 in Pavel Šaradín, Tomáš Šulák (eds.). *Krajské volby 2000. Olomoucký kraj*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Šulák, Tomáš. 2001b. „Volební systém a účast stran ve volbách.” Pp. 29–45 in Pavel Šaradín, Tomáš Šulák (eds.). *Krajské volby 2000. Olomoucký kraj*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Vajdová, Zdenka. 1997. „Samospráva v obcích a městech v sedmém roce samosprávy.” *Data & Fakta* [on-line] (6) [cit. 20.10. 2005]. Dostupné z: <<http://archiv.soc.cas.cz/bulletin/daf9706.pdf>>.
- Vajdová, Zdenka (ed.). 2001a. *Volby do zastupitelstva Ústeckého kraje – 2000*. Ústí nad Labem: FSE UJEP v Ústí nad Labem.
- Vajdová, Zdenka. 2001b. „Historie schválení ústavního zákona o vytvoření vyšších územních samosprávných celků.” Pp. 8–17 in Zdenka Vajdová (ed.). *Volby do zastupitelstva Ústeckého kraje – 2000*. Ústí nad Labem: FSE UJEP v Ústí nad Labem.
- Vajdová, Zdenka. 2001c. „Krajské volby v roce 2000.” *Data & Fakta* [on-line] 2 [cit. 20. 10. 2005]. Dostupné z: <<http://datafakta.soc.cas.cz/200102/index.htm>>.
- Vajdová, Zdenka. 2001d. „Konec samosprávy v českých zemích.” Pp. 61–67 in M. Hájek, T. Holeček, J. Kabele, P. Kohutek, Z. Vajdová. *Kdo se bojí hierarchií? Dědictví komunistické vlády*. Sociologické texty / SP 01:12. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Vávra, David. 2007. „Mají politické strany na komunální úrovni v České republice smysl?” *Středoevropské politické studie* 9 (1): 1–13.

Vysvětlivky zkratk:

SOS – Strana pro otevřenou společnost, NEZ – Hnutí Nezávislí, SNK – Sdružení nezávislých kandidátů, ZHN – Zlínské hnutí nezávislých, NpM – Nezávislí pro Moravu, SpPK – Sdružení pro Pardubický kraj